

**МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ
ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ПОВОЄННОЇ ДОБИ**
(за матеріалами Білгород-Дністровського учительського інституту
1944-1949 рр.)

Лілія Циганенко
докт. іст. наук, професор,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
(Ізмаїл, Україна)

Закінчення війни для України було ознаменовано величезними людськими втратами, розрухою та надіями, очікуваннями на зміни. Населення прагнуло, а партія вимагала якнайшвидше відновити постраждалі райони, перейти до мирного життя, яке у свідомості рядового громадянина поставало кращим, ніж довоєнне [4]. Але увесь переможний пафос і сподівання на краще для мешканців Південної Бессарабії були затьмарені початком нових/старих репресій. Українці та представники інших національностей, що здавна мешкали в регіоні, потрапили в горна репресивно-каральної системи. Не була виключенням із загальносоюзного контексту Ізмаїльська область, а її населення також стало об'єктом радянської репресивно-каральної системи. Молодь як складова частина радянського суспільства, а по війні – одна з найчисленніших соціальних груп, опинилася під тиском авторитарного режиму.

Нагадаємо, 13 серпня 1940 р. Рада Народних Комісарів УРСР прийняла рішення про створення в Акермані учительського інституту з трьома факультетами: фізико-математичним, історичним та мови і літератури (російської та української). Першим директором вишу став Віктор Федорович Семашко [2, с. 4]. Після Другої світової війни інститут відновив роботу в 1944 р. вже в якості Білгород-Дністровського учительського інституту. Відповідно до постанови РНК УРСР від 14 листопада 1944 р. № 1521 «Про відновлення роботи вищих навчальних закладів наркомпросу УРСР в Дрогобицькій та Ізмаїльській областях» Ізмаїльський обласний виконавчий комітет (рішення № 176 від 27 листопада 1944 р.) постановив відновити роботу Білгород-Дністровського учительського інституту. Це був офіційний акт відновлення роботи першого в області вищого навчального закладу [6, с. 20].

Фактично навчальний рік було розпочато лише в грудні 1944 р., про що свідчить наказ про зарахування на I курси факультетів: історичного – 14 осіб, мови і літератури – 14 осіб, фізико-математичного – 6 осіб [3, с. 30-31]. Згідно з цим же наказом на II курсі продовжили навчання: на істфаці – 4 особи, на літфаці – 5 осіб, на фізматі – 1 особа. Всього в перший післявоєнний рік на стаціонарному відділенні інституту навчалось лише 45 осіб. Підготовка студентів передбачала 2-річне навчання, після чого випускники отримували кваліфікацію «вчителя 5-7 класів» із відповідного предмету.

Аналіз відомості щодо контингенту студентів інституту (01.03.1946 р.) [3, с. 63] дозволяє оцінити реальний стан справ з означеного питання. На 1 березня 1946 р. в інституті навчалось вже 120 осіб, з яких 35 – чоловіки (майже 30%), 85 – жінки (70%). Українці серед студентів становили понад 33%, росіяни – майже 40%, євреї – 10%, представники інших національностей – 15%. В інституті навчалось 11 учасників війни (9,1%), з яких 2 особи були інвалідами війни.

Питання матеріального та житлово-побутового забезпечення студентів були однією з найболючіших проблем інститутських колективів у повоєнні роки. Певне значення у відродженні вищих навчальних закладів відіграла постанова ЦК КП(б)У і Ради Міністрів України «Про поліпшення матеріально-технічних умов Київського державного» та цілий ряд подібних постанов, прийнятих у 1945-1946 рр. Березнева постанова 1947 р. Ради Міністрів і ЦК КП (б) У «Про заходи до поліпшення матеріально-побутового і культурного обслуговування студентів» була спрямована на негайну ліквідацію наслідків окупації та організацію нормального навчально-виховного процесу в освітніх закладах [1, с. 149, 153].

Умови, в яких інститут розпочав свою роботу, були вкрай важкими. До кінця січня 1945 р. в приміщенні інституту знаходився військовий шпиталь. Навчальні заняття проводилися на квартирі директора інституту. Були відсутні підручники й методична література, не було наочності, бракувало навіть зошитів для конспектів. Частіше за все студенти писали конспекти, використовуючи папір від старих газет і журналів... [6, с. 22]. Навіть інститутська документація певний час друкувалася на зворотному боці документів, що залишилися після румунської адміністрації. В другому півріччі 1944-1945 навчального року заняття розпочались у вже відновленому будинку інституту. Силами студентів і викладачів у виші було проведено кілька суботників із підготовки приміщень для занять.

У перші повоєнні роки студенти відчували гостру потребу в гуртожитках, оскільки житловий фонд був зруйнований, а умови в тих гуртожитках, які залишилися, були практично непридатними для комфортного проживання. Матеріальна база гуртожитків була слабкою: приміщення недостатньо обладнані, бракувало меблів та білизни, були проблеми з опаленням і водопостачанням.

У Білгород-Дністровському учительському інституті забезпечення студентів житлом навесні 1946 р. виглядало таким чином: лише 38 студентів інституту або 31% мешкали в гуртожитку. Іншими словами, лише один із трьох студентів міг розраховувати на місце в гуртожитку. Решта, а це майже 70%, повинні були шукати квартири самостійно, й, відповідно, оплачувати своє проживання [3, с. 63]. Нерівномірно були розподілені місця в гуртожитку серед студентів різних факультетів. Так, із 33 студентів історичного факультету в гуртожитку мешкало лише 2 або 6% від загальної кількості студентів факультету. На фізико-математичному із 21 студента гуртожиток мали 10 (майже 48%), на літературному відповідно 11 осіб із 36 (30%).

Обласна влада намагалася надати допомогу у відновленні закладів освіти в регіоні. Так, у 1945 р. з обласного бюджету на ці потреби було витрачено 33 млн. руб, а в 1946 р. – вже 44,5 млн. руб. [6, с. 18]. Новий 1945-1946 навчальний рік інститут розпочав уже в більш сприятливих умовах: будинок вишу було відремонтовано; частково відбудовано та відремонтовано гуртожиток, в якому облаштовано три кімнати під побутові потреби; відкрито студентську їдальню тощо [6, с. 25]. Однак вжитих заходів було недостатньо, щоб забезпечити всіх бажаючих студентів місцями в гуртожитку.

Адміністрація вишу намагалася контролювати не лише навчальний час студентів, а їх життя в гуртожитку, про що свідчить наказ № 986 від 24 лютого 1948 р., в якому передбачалося: «З метою піднесення культури в гуртожитку

створити старостат... який повинен слідкувати за неухильним виконанням студентами правил внутрішнього розпорядку. Про всі порушення... негайно сповіщати адміністрацію» [3, с. 96].

Одним із основних факторів і джерелом матеріальної складової студентського життя повоєнного періоду була державна стипендія. Для призначення стипендій щороку створювалися спеціальні факультетські комісії, які призначали стипендії з урахуванням академічної успішності та громадської активності, матеріального становища. Правом стипендіального забезпечення незалежно від матеріального положення (при оцінках не нижче, ніж задовільно) користувалися Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної Праці, вихованці дитбудинків, сироти, інваліди слуху та зору [5, с. 130].

Близько 50% студентів Білгород-Дністровського інституту отримували стипендії, розміри якої в 1944 р. коливалися від 80 до 240 руб. Переважна більшість отримувала стипендію в розмірі 140 руб. [3, с. 36-38]. Цікаво, що студенти користувались офіційним правом займу грошей, про що свідчить відомість видачі стипендії [3, с. 31-32]. За відмінне навчання студенти могли претендувати на надбавку. Наприклад, у наказі ректора інституту (від 29.03.1945 р., № 48) вказано: «...за високу успішність видати стипендію з надбавкою 25% до основної студентам Баньковській Г., Гончаренко Л., Івановій Н...» [3, с. 47]. У 1947 р. в учительському інституті вперше було призначено найвищу державну стипендію в розмірі 700 руб. студентці-відмінниці Яценко К. [3, с. 90].

Разом з тим, стипендія використовувалася не лише як механізм підвищення мотивації та заохочення до навчання, але й як засіб впливу й покарання порушників дисципліни: «... за порушення правил внутрішнього розпорядку інституту ... оголосити сувору догану ... та зняти стипендії на жовтень 1945 р. студентам Кондре Л., Яковлеву С., Бошнякову О.» [3, с. 55].

Новий 1946-1947 навчальний рік розпочався для Білгород-Дністровського учительського інституту відносно непогано. На перший курс було зараховано 56 осіб, серед яких 48% становили студенти віком від 21 до 25 років. Щодо національного складу першокурсників, тут переважали українці – 27 осіб, що становило майже 50% від загальної кількості студентів. Серед студентів-першокурсників переважали вихідці із сільської місцевості – понад 55% [3, с. 77-78].

Однак голодний 1947 рік наклав свій відбиток на роботу учительського інституту. Мізерна зарплатня та стипендія, відсутність належних побутових умов, післявоєнна розруха й голод 1947 р. – ось ті фактори, які зумовили складне матеріальне становище інституту. Саме в 1947 р. почастишали накази директора інституту про покарання винних у недбалому ставленні до «соціалістичного майна»: «...за розтрату... оголосити сувору догану столяру С.; ...за халатне відношення до своїх обов'язків сторожу оголошую догану та передаю справу до правоохоронних органів; ...завідувача підсобним господарством, який не забезпечив збереження майна... притягнути до судової відповідальності..., звільнити з роботи К. як особу, яка злісно відноситься до соціалістичного майна... » [3, с. 79, 82, 86, 98].

Нами не знайдено жодної згадки про голод в офіційних документах учительського інституту, однак є чисельні непрямі докази того, що студенти й викладачі вишу, як і більшість українського населення, постраждали від цих жахливих подій.

Одним з таких факторів є відомості про контингент студентів, що відправлялися адміністрацією вишу кожного місяця до вищих інстанцій. Ці дані свідчать, що значна частина студентів не доїхала до закладу та не приступила до навчання. Серед причин, які вказує адміністрація є «...тривала неявка після канікул, хвороба, прогули, особиста заява». Лише кілька разів у звітах причиною фігурує слово «смерть» [3, с. 86, 89]. Зрозуміло, що саме хвороби та смерть від голоду стали справжніми причинами відсутності студентів. Скільки реально постраждало й загинуло від голоду студентів вишу на сьогодні підрахувати неможливо, однак за неповними даними офіційної статистики лише із січня по червень 1947 р. контингент студентів зменшився на 21 особу, що становило понад 20% від загальної кількості студентів.

Радянська влада в краї здійснювала жорстоку політику хлібозаготівель на селі, повною мірою апробовану та широко застосовану в УСРР у 30-х роках. Для цього створювалися спеціальні «продзагони», які відбирали хліб у селян. До проведення хлібозаготівель залучали також викладачів інституту: «...у зв'язку з відрядженням т. Дишлова М.Я на хлібозаготовку...» (наказ № 831 від 18.09.1947 р.), «...відізнати з відпустки т. Севастьянова А. у зв'язку з відрядженням до Тузлівського району на хлібозаготовку...» (наказ № 832 від 19.09.1947 р.) [3, с. 93].

Важкі побутові умови диктували свої особливості в штаті працівників. Так, у цей час в інституті, окрім бухгалтерів, секретарів, прибиральниць, бібліотекарів, сторожів також працювали конюх, опалювач, столяр, садівник, бригадир-рільник, працівники підсобного господарства. Інститут влітку й восени займався заготовленням продуктів харчування. Вирощували та зберігали на інститутських складах овес, просо, соняшник, горох, виноград. Регулярно здійснювалася заготівля дров у Чернівецькій області для опалення навчального корпусу й гуртожитку. Широко застосовувалася також праця студентів [2, с. 6].

Однією з характерних рис офіційної документації вишу в наступні 1948-1949 рр. є збільшення наказів про дозвіл студентам проходити санаторне лікування через виявлений туберкульоз, що можна вважати також наслідком попередніх голодних років.

Дослідження матеріально-побутових умов життя студентів українських вишів у повоєнний період дозволяє узагальнити та осмислити досвід минулого, краще зрозуміти складне повсякденне життя студентської молоді, пов'язане з ліквідацією наслідків війни, голодом 1946-1947 рр., та вагому роль студентства у відбудові народного господарства та відновленні навчально-виховного процесу.

Література:

1. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / Министерство высшего образования СССР / Л. И. Карпов (ред.), Е. И. Войленко (сост.), В. А. Северцев (ред.). – М. : Советская наука, 1957.
2. Дізанова А., Чорна Л. Шлях становлення та звершень / Ада Дізанова, Ліана Чорна. – В кн.: Ізмаїльський державний гуманітарний університет: сторінки історії. Збірник документів / Упорядники: Л. Циганенко, Я. Кічук, В. Дроздов; відп. упорядник Л. Циганенко. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2015. – Том 1: 1940-1965 рр. – 298 с.
3. Ізмаїльський державний гуманітарний університет: сторінки історії. Збірник документів / Упорядники: Л. Циганенко, Я. Кічук, В. Дроздов; відп. упорядник Л. Циганенко. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2015. – Том 1: 1940-1965 рр. – 298 с.

4. Карнаух А. Репресії проти молоді на Півдні України в повоєнний час / А. Карнаух // XVIII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ» (29 – 30 грудня 2013 р., м. Переяслав-Хмельницький). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oldconf.neasmo.org.ua/node/220>

5. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000 рр.) / НАН України; Інститут історії України. – К., 2003. – 250 с.

6. Кокош В. А. История Измаильского педагогического института (под ред. Д.С. Фонина). – Измаил, 1967. – 99 с. (машинописный текст).

7. Погребна О. О. Проблеми житлового та матеріально-технічного забезпечення студентів університетів УРСР в повоєнний період / О. Погребна // Гілея. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – 2010. – Вип. 38. – С. 93-99.

8. Шитюк М. М. Репресії на Півдні України в післявоєнний період (1945-1953 рр.) / М. М. Шитюк // Актуальні проблеми історії та культури України: Збірник наукових праць. – Ч. 2. – Миколаїв, 2000. – С. 74-78.

Lilia Tsyganenko. Material and living conditions of students postwar era (based on Belgorod-Dniesterovski Teachers Institute 1944-1949 years.)

The material conditions of the students' life of Ukrainian universities in the postwar period are investigated in the article. The main features of official documentation of Belgorod-Dniestrovskiy Teachers Institute 1944-1949 are considered.

Key words: *post-war era, material and living conditions, repressive and punitive system.*

**ALEXANDRA ISTRATI-RUSU:
WITH EVERYTHING THAT HAPPENED TO US, ALL OUR HOPE WAS IN
OUR LORD!**

Romeo Cemirtan
PhD in Theology
University «Alexandru Ioan Cuza»
(Iasi, Romania)

This is an oral history study case, collected for the website www.deportari.md two years ago. Our goal was to preserve the memory of the survivors of the deportees and to share the lessons with the new generation.

At her 80 years, we managed to find Alexandra Rusu in good health, independent and jolly. She has a good memory, a specific narrating plasticity and a reflection ability worth appreciating! She relives the most emotional moments every time she describes them, her tears and sighs complete the picture of the recall [1].

Born to Chiriac and Maria Istrati on August 22, 1930, in the Gura Cainarului village, Soroca County, she was the second of four children. Her childhood was ordinary, just as all children born and raised in the countryside, combining playing with working around the household, in the field and taking care of animals. Her parents' family owned about 10 hectares of land, 10-15 sheep, a pair of horses, a cow